

КАРТКОВИЙ РИНОК В УКРАЇНІ, ЙОГО ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

В статье освещено формирование рынка платежных карточек в Украине, этапы его развития, особенности работы отечественных банков. Дана оценка современного состояния рынка банковских карточек, подняты важные проблемы, стоящие на пути его нормального функционирования, выделены основные направления развития карточного бизнеса в Украине.

The article examines Bank card market, its forming, stages of development, modern situation, tendencies of further functioning. The author discovers main problems and possible their solutions.

Ключові слова: *картковий ринок, картки з магнітною смугою, дебетові картки, кредитні картки, чіп картки, платіжні системи, шахрайство, страхування.*

Однією з найважливіших сфер банківської діяльності, від якої залежить ефективність функціонування економіки в цілому і кожного суб'єкта, є організація безготівкових розрахунків. Якщо розрахунки між господарюючими суб'єктами відбуваються переважно в безготівковій формі, то розрахунки за участю фізичних осіб в Україні здійснюються в основному за допомогою готівки. Швидкий розвиток сучасних технологій, який спостерігається останні десятиліття, призвів до появи нових розрахункових засобів і систем. Сучасний платіжний оборот неможливо уявити без використання пластикових карток, які сприяють прискоренню обігу грошей, зменшують сферу готівкових розрахунків.

В Україні робоча група з розробки національної системи безготівкових розрахунків за допомогою пластикових карток була сформована ще в 1990 році. З того часу безготівкові розрахунки з використанням банківських карток в Україні пройшли великий шлях розвитку — фактично довелося формувати такі розрахунки з нуля, їх почали впроваджувати майже на півстоліття пізніше появи карток у промислово розвинених країнах світу. Важливою віхою стало створення національної системи масових електронних платежів. В 1995 році 17 комерційних банків разом з НБУ утворили ЗАТ «Укркарт», опираючись на досвід розвинених

країн світу, розробили основні документи, що регулюють впровадження та експлуатацію національної системи електронних платежів банками. Багато банків, не очікуючи на створення НСМЕП, пішли по шляху вступу до передових міжнародних карткових систем. Перші кроки в цьому напрямку почали робити великі банки, які стали обслуговувати іноземних власників карток, закупаючи відповідне обладнання. Всі трансакції на той час здійснювались через закордонні процесінгові центри. Згодом почали розвиватись проекти по випуску міжнародних банківських карток в Україні, створенню національних внутрішніх систем. Проведення операцій стало можливим на базі національних процесінгових центрів. Деякі великі банки, такі як «ПриватБанк», «Перший Український міжнародний банк», «Промінвестбанк», «Фінанси і кредит» та ін., створили власні процесінгові центри. Інтегруючись до розвинених міжнародних систем, українські банки затверджують розся на міжнародних ринках, викликають все більшу довіру партнерів та клієнтів. Активна позиція банків при роботі з картками дозволяє не тільки зберегти «старих» клієнтів, але й залучати нових. Крім того, ринок платіжних карток відкриває нові можливості у сфері обслуговування фізичних осіб, підприємств, і, як наслідок, отримання більшого прибутку.

Картковий ринок в Україні продовжує стрімко розвивається. На початковому етапі розвитку карткового ринку банки, намагаючись зайняти свою нішу, основні зусилля спрямовували на максимізацію кількості випущених карток, реалізуючи переважно зарплатні проекти. Інфраструктурі обслуговування не приділялась увага. Зараз ринок платіжних карток після бурхливого, і трохи хаотичного, початкового етапу розвитку проходить стадію стійкого зростання. Визначились банки-лідери, такі як Приватбанк, Промінвестбанк, Райффайзен Банк Аваль та основні гравці ринку. Найактивнішим учасником серед банків є Приватбанк, доля якого на ринку дорівнює 40 %. Обсяг емісії міжнародних карток банку становить 16 млн, кількість POS-терміналів складає 40 тис. [1].

На сьогоднішній день ринок пластикових карток в Україні представлений такими міжнародними платіжними системами, як VISA і MasterCard, внутрішньодержавними системами НСМЕП, Укркарт [2]. Учасниками цих систем є 124 банки із 173 банків, що мають ліцензію. Обсяг емісії карток міжнародних платіжних систем перевищив 46 млн штук (близько 30 млн карток VISA і більше 16 млн карток MasterCard, включаючи Maestro). За прогнозами фахівців у 2008 році кількість карток в Україні збіль-

шитися на 10—15 млн штук. Вже зараз на кожного українця приходиться по одній карті. В західноєвропейських країнах на одного дорослого припадає 3—5 карток [3]. У НСМЕП працює 37 банків, які випустили більше 1,65 млн карток, лідерами серед яких є Експрес банк, Імекс банк, Мега банк [4].

В Україні і надалі буде прослідковуватись тенденція зростання випуску карток завдяки зарплатним проектам, але поступово темпи приросту знижуватимуться завдяки насиченості ринку. Для залучення більшої кількості клієнтів банки як зараз, так і в майбутньому запроваджуватимуть нові карткові продукти, пропонуючи супутні послуги. Популярним вже стало проведення платежів через банкомати для оплати послуг операторів мобільного зв'язку МТС, Київстар Дж. Ес.Ем., ДСС та ін., надання Інтернет-послуг. Так, піонером Інтернет-банкінгу в Україні став Міжнародний комерційний банк, який ще у 2000 році запровадив надання клієнтам доступу до своїх рахунків через телекомунікаційні мережі загального користування (у т. ч. Інтернет). При здійсненні платежів банк виступав посередником між покупцем та магазином. Недоліком даної програми стало необхідність встановлення спеціального програмного забезпечення на комп'ютерах клієнтів, додаткове обслуговування і відповідно витрати. Пізніше багато банків розпочали свої пілотні проекти в цьому сегменті ринку (АППБ «Аваль», «Правекс-банк», «Надра», «Кредит промбанк», «Фінанси та кредит» та ін.), але лідером українського ринку став Приватбанк, який крім різноманітних послуг у рамках інформаційно-маркетингового Інтернет-проекту створив системи Інтернет-банкінгу, надає послуги Інтернет-провайдера, заснував компанію е-комерції.

Банки — лідери на ринку мають на меті не тільки кількісне зростання, але і якісне, активно розвиваючи інфраструктуру обслуговування карток. Зростає кількість банкоматів, POS-терміналів. Але багато банків не поспішають розширювати мережу своїх POS-терміналів. Це пов'язано як з небажанням самих торговельних підприємств (необхідність сплати комісій банку, існування терміну зарахування коштів на рахунок, необхідність показувати офіційні обороти за поточним рахунком, можливі технічні проблеми, шахрайство), так і банків (в умовах жорсткої конкуренції плата за встановлення терміналів не стягується, а окупність в умовах незначного користування велика). Зараз такі термінали повинні встановлюватись на торговельних підприємствах, виручка яких протягом року перевищує 5 млн грн [4].

Поки що основне призначення платіжних систем в Україні — отримання готівки, тобто жодна з існуючих у нас карткових платіжних систем не виконує в повному обсязі основну функцію — платіжну. Якщо за кордоном у торговельних точках пластиковими картками розраховуються 70 % відсотків покупців, то в Україні ця доля значно нижча — 4 % [4]. Але ситуація поступово змінюється, спостерігається тенденція до зростання використання карток при розрахунках, а Постанова НБУ № 2 «Про внесення змін до Положення про порядок емісії карток і здійсненні операцій за їх участю», що вступила в силу в цьому році, повинна прискорити дані процеси [5]. Крім того, підготовлений законопроект Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем (ЕМА), який повинен вступити в силу з 2009 року в рамках підготовки України до Євро-2012 буде сприяти активізації безготівкових розрахунків, збільшенню кількості POS-терміналів до 200—250 тис. (зараз їх близько 65 тис.), збільшенню оборотів по картковим рахункам у 5 разів до 20 % [5].

Структура українського ринку за видами карток на сьогодні наступна: домінують особисті картки, корпоративні займають близько відсотка. За видами носіїв інформації картки з магнітною смугою значно переважають. Картки з чіпом і з магнітною смугою та чіпові картки займають приблизно десяту частку всього випуску, картки для розрахунків у мережі Інтернет — значно менше одного відсотка. Картки з чіпом представлені НСМЕП, з магнітною смугою та чіпом — переважно картками міжнародних платіжних систем VISA і MasterCard. Банки — члени міжнародних платіжних систем давно вже виношують плани впровадження чіпа на платіжні картки, але вирішення даного питання потребує часу та значних матеріальних і людських ресурсів. Здебільшого банки використовують традиційні картки з магнітною смугою для впровадження масових проєктів, тоді як картки вищого класу вже випускаються як з магнітною смугою, так і чіпом. Комбіновані картки мають ту відмінність від інших, що при їх використанні можна використовувати як чіп, так і магнітну смугу. До переходу на дорожчі технології банк стимулює і запроваджене міжнародними платіжними системами правило перенесення відповідальності, згідно з яким із двох учасників трансакцій (емітента і еквайера) відповідальність за шахрайство несе той, хто не перейшов на чіпи. Емісією комбінованих карток в Україні займається мало банків. До них можна віднести Брокбізнесбанк, Укрексімбанк, Приватбанк, Райффазен Банк Аваль. Картки з чіпом не лише забезпечують високий захист інформації, а й

дають змогу розмістити на чіпі інші фінансові і не фінансові додатки. Так, це було використано в картках НСМЕП під час реалізації Міністерством освіти і науки України у 2006—2007 навчальному році експерименту щодо впровадження «електронного студентського квитка» згідно постанови КМУ та НБУ від 26.05.2006 р. № 753, якою схвалена концепція поширення безготівкових розрахунків із використанням спеціальних платіжних засобів. Участь у пілотному проєкті взяли вузи із різних областей України, зокрема Київський політехнічний інститут, Національний транспортний університет, Київський національний університет технології і дизайну та ін. [6].

Не всі випущені картки в Україні активно використовуються власниками. Від 30 до 50 % карток можна віднести на рахунок втрачених клієнтів [3]. Банкіри визнають, що більшість власників карток отримали їх не з власної волі, а в рамках проєктів. Середній розмір трансакцій на одного власника не перевищує кількох доларів. Серед випущених карток переважну частку складають дебетові картки. Але все ж таки чітко прослідковується тенденція до поступового зростання питомої ваги кредитних карток в обороті. Так лише за один рік частка кредитних карток зросла з приблизно 19 % (у кінці 2006 р.) до 22 % (у кінці 2007 р.) [4]. Поки що отримання карткового кредиту не набуло значного поширення серед населення. Це пояснюється відсутністю достатньо ефективних скорингових систем оцінки ризиків платоспроможності клієнта і повноцінно працюючих кредитних бюро. Це особливо актуально стосовно видачі кредитної картки в її класичному варіанті, оскільки вона видається, як правило, без додаткового забезпечення. Нині ж більшість банків пропонує кредитні картки своїм клієнтам, що стали такими в рамках зарплатних проєктів, а також новим клієнтам при оформленні ними інших банківських продуктів, наприклад депозиту, який автоматично стає заставою. Щоб зацікавити і стимулювати клієнтів банки пропонують картки з «пільговим періодом», упродовж якого (як правило 30—60 днів) проценти за кредит не нараховуються. У переважній більшості банки під час здійснення кредитування з «пільговим періодом» встановлюють протягом цього періоду умовну ставку (від 0,01 до 0,1 %) у зв'язку з відсутністю у законодавстві України чітко сформованого правового поля для такого кредитування. Для вирішення комплексу питань, пов'язаних із кредитуванням, що передбачає використання пластикових карток, банкам необхідно розвивати інформаційні тех-

нології, запроваджувати нові системи, які допоможуть автоматизувати видачу та обслуговування кредитних карток.

Великою проблемою з якою стикнулися українські банки в процесі розвитку карткового ринку — втрати від шахрайства, які зростають пропорційно зростанню кількості карток. Вітчизняні фінансисти спрацювали за старою традиційною схемою: про захист від шахрайства почали говорити лише після того, як втрати стали перевищувати 1 % обсягу операцій за «пластиком». Банкіри одразу ж пригадали сумнівний європейський досвід — там кмітливі шахраї обкрадають банки до 10 % від обсягу операцій по карткових рахунках. В 2007 році MasterCard зареєстрував загальне шахрайство з картками на суму \$ 703 млн, VISA зазнала збитків в усьому світі на \$ 1,2 млрд. Тому для банків актуальною є проблема боротьби з такими випадками. Боротьба зі зловживаннями має багато аспектів. Це і контроль інформаційних зв'язків між банківськими автоматами і центром обробки інформації, контроль роботи банківського персоналу, і посилення захисту самих карток. Можливим рішенням проблеми є інтелектуалізація самої картки, активне впровадження чіп-карток.

Тому традиційні рекомендації банкірів щодо зберігання ПІН-кодів окремо від картки, не розголошення даної інформації не гарантують безпеку для власників картки. Найбільше потерпають від дій шахраїв картки з магнітною смугою, оскільки вони найменш захищені від різних фальсифікацій та злочинів. Існує багато способів дій шахраїв з використанням різноманітних пристроїв. Найбільше крадіжок (підроблень) здійснюється з кредитними картками. Дебетові картки, зазвичай, менш цікавлять шахраїв у зв'язку з обмеженими сумами на них. Статистика свідчить про особливу зацікавленість шахраїв елітними кредитними картками.

Великі збитки від шахрайства зазнають і банки Великої Британії, тому фінансисти Старого Світу розгорнули широкомасштабну страхову компанію, аби мінімізувати свої витрати. В Україні страховики до таких програм наразі не готові, лише кілька страхових компаній можуть запропонувати українським банкам страхові поліси, які мінімізують збитки від шахрайських операцій. Перший банк, який відкрито заявив про страхові програми для своїх клієнтів, був банк «Надра». Банки показують зацікавленість у страхових програмах, але поки що не афішують такі поліси страхування. Цьому існує пояснення. З одного боку це законодавчі перепони — донині не прописана процедура страхування на випадок списання коштів з карткового рахунку, під-

робки «пластика». З іншого боку завеликою для банків залишається сума, у межах якої банки за власний рахунок мають покрити збитки від шахрайства (це приблизно \$ 50 тис.). І лише збитки, що перевищують цю суму, покриватимуться полісом. І це при тому, що середньому банку за картковий поліс доведеться викладати щороку близько \$ 40—50 тис., великому — \$ 60—80 тис. Відтак, на думку експертів, аби українські банки почали активно страхуватись, їх витрати від дій шахраїв повинні перевищувати \$ 50—150 тис. Перед усім страхуватимуться банки, які активно просувають кредитні програми. Найбільші оператори карткового ринку будуть певний час страхуватися у «своїх» страхових компаніях (дочірніх чи в тих, що банки мають частку власності). Даний підхід допоможе мінімізувати вартість полісу, закрити проблему недовіри банків страховикам, необхідність достатньо ділитися інформацією про крадіжки, підроблення, втрату карток. Усі ці дії в майбутньому дозволять і надалі активно розвивати картковий ринок при достатньому рівні безпеки.

Такий сегмент банківської справи, як робота з платіжними картками, особливо гостро відчуває стан економіки, рівень життя населення. Позитивний розвиток економіки в таких країнах, як Чехія, Угорщина, Польща завдяки проведенню приватизації, пожвавленню економічних процесів підштовхнула до активного розвитку роздрібного, у тому числі і карткового ринку як по депозитних, так і по карткових продуктах, що дає підстави стверджувати, що Україна має значні перспективи розвитку даного сектора.

Література

- 1 Ера бізнесу. Телевізійна компанія Ера. — 20 травня 2008 р.
- 2 Платіжна система України. Безготівкові розрахунки// <http://www.bank.gov.ua>
- 3 Щотижнева газета Ділова столиця. — 2007/12/10. — С. 22.
- 4 Інформаційно-аналітичний журнал Карт-бланш. — 2007. — № 6. — С. 15.
- 5 Щотижнева газета Ділова столиця. — 2008. — № 6. — С. 25.
- 6 Берніков В. Аналітичний огляд роботи НСМЕП // Вісник НБУ. — 2007. — № 6. — С. 64—66.

Стаття надійшла до редакції 9.06.2008 р.